

Forfeilet psykologikritikk

Torgeir M. Hillestad
professor i psykologi, Universitetet i Stavanger

Ole Jacob Madsens kritikk av psykologien baserer seg på en grunnleggende misforståelse av forholdet mellom psykologi og samfunn.

DEBATT: NYLIBERALISME

Ole Jacob Madsen knytter i sin artikkel «Psykologi, samfunn og etikk» psykologien til individualismen og nyliberalismen. I et senere innlegg følger han opp kritikken, og spør om psykologene er klar over at de opprettholder en samfunnsutvikling de helst vil ta avstand fra. I dette innlegget skriver Hillestad at Madsen fremstår som sosiolog og politisk emissær, ikke som psykolog.

I fagartikkelen «Psykologi, samfunn og etikk» i Tidsskriftets februarutgave og et oppfølgende innlegg i marsnummeret, forsøker Ole Jacob Madsen å rette en grunnleggende kritikk mot den etablerte og utøvende psykologien. Kjernen i hans kritikk er at psykologiens underliggende individualperspektiv

i praksis bidrar til en uheldig nyliberalistisk samfunnsutvikling, en utvikling som skaper betydelige problemer for samfunnsmedlemmene blant annet ved at det kapitalistiske system framstår som en «generator av menneskelige lidelser».

Ingen ny kritikk

Madsens kritikk er ikke ny, men føyer seg inn i en venstreradikal tradisjon som i ulike former har pågått siden 1960-tallet. Etter min mening har denne kritikken aldri fått noe gjennomslag utover de allerede overbeviste, men marginale kritiske grupper. Heller ikke Madsens kritikk kan sies å være særlig treffende eller nyskapende. Den fremstår tvert imot som til dels forfeilet der den bygger på et velkjent, men uholdbart premiss: nemlig at kapitalismen er årsak til folks personlige problemer og at psykologien i sine vitenskapelige forutsetninger må inkorporere et samfunnsradikalt perspektiv for å motvirke kapitalismens virkninger.

Denne type kritikk inneholder et nærmest tautologisk utgangspremiss der den forutsetter et slags venstreradikalt samfunns- og menneskesyn, men uten at dette utgangspunktet problematiseres. En første forutsetning må vel være å påvise eller i det minste gjøre et forsøk på å argumentere seg fram til hvorfor dette perspektivet kan være relevant som kritikk av den etablerte psykologien?

Ikke-vitenskapelig

Madsens spesifikke kapitalismekritikk får videre et lett ideologisk og ikke-vitenskapelig innhold. Kapitalismen framstår mest som et fy-ord, ikke minst fordi forfatteren ikke klart nok skiller mellom kapitalismen som sådan og dens mer spesifikke nyliberalistiske fase som særlig utgjør den politiske skyteskiven for hans kritikk. Men en generell kapitalismekritikk er i utgangspunktet vanskelig, ikke minst fordi den moderne kapitalismen utgjør et hovedpremiss for dannelsen av en psykologisk vitenskap, all den tid det moderne menneskelige subjektet utgjør en grunnleggende forutsetning for den moderne kapitaldannelsen. Og det er dette moderne subjektet som gjennom dannelsen av den nye vitenskapen psykologi lar seg reflektere over, noe Madsen selv er inne på.

Madsens feiltakelse er at han vil være sosiolog i stedet for psykolog. For den psykologiske vitenskapen er bare tro mot sitt historiske opphav når den forstår psykiske problemer som knyttet til individet

Siden psykologien dermed alt i utgangspunktet er knyttet til og som sådan reflekterer den moderne kapitalismen, er det logisk at den i vesentlig grad også «virker opprettholdende av status quo», slik Madsen uttrykker det i mer politisk-moralistiske vendinger. Men gitt dette er det selvsagt fåfengt å beklage seg over at psykologien tvinger en til «å forstå problemene som et individuelt anliggende» i stedet for å se dem som sosiale, strukturelle eller politiske.

Madsens feiltakelse er at han vil være sosiolog i stedet for psykolog. For den psykologiske vitenskapen er bare tro mot sitt historiske opphav når den forstår psykiske problemer som knyttet til individet. Det følger logisk av fagets studium av det moderne menneskelige subjekt.

Madsen begår her et klassisk kategorimistak ved at han forveksler fenomenenes årsaksnivå med deres manifestasjonsnivå. Et samfunn i seg selv kan ikke oppleve psykiske lidelser, bare menneskelige subjekt eller individer er i stand til det. Samfunnsforhold kan selvsagt bidra til at psykiske lidelser utvikles i individet, men de kan ikke forstås som dette.

Sivilisasjonens pris

Madsens utopisk-politiske utgangspunkt tvinger ham til å definere psykologien som frigjører *eller* undertrykker. Dette er imidlertid en misforstått problemstilling: Psykologien har innhold i seg til både «undertrykking» (les tilpasning) og «frigjøring». Dessuten, tilpasning er ikke undertrykkende i seg selv, men snarere frigjørende. For sentralt i mange psykiske lidelser er en manglende evne til tilpasning til sine sosiale omgivelser – og dette gjelder uavhengig av hvilken samfunnstype vi snakker om. Det er derfor umulig eller absurd å snakke om «frigjøring» isolert sett, da det alltid er snakk om typer eller grader av tilpasning. Freud uttalte, helt korrekt, at «nevrosen var sivilisasjonens pris». Dette innebærer at vi aldri kan bli «frie» i egentlig eller abstrakt forstand. Men det innebærer også at ingen sosiale eller politiske utopier kan tilby psykisk frigjøring slik radikale psykologikritikere forestiller seg det.

Dette leder også oppmerksomheten hen mot et grunnleggende kunnskapsteoretisk problem hos Madsen og likesinnede. Han fortolker tydeligvis problematikken rent empiristisk ved å forestille seg at psykologien og individ-kategorien kan gå opp i det sosiale og politiske. Annerledes er det ikke mulig å tolke hans forestillinger om at psykologien og individet i siste instans skulle være avhengig av sosial «frigjøring» for ikke å bli undertrykkende. Dermed innføres en grunnleggende reduksjonisme på psykologiens bekostning ved at en ikke er i stand til logisk å skille mellom nivåene for individ eller subjektivitet og på den andre siden sosialitet. Dermed går den ene instansen eller kategorien, her psykologien, restløst opp i det sosiale.

Den psykologiske subjektiviteten innehar imidlertid en autonomi som ikke kan elimineres så lenge en forholder seg til psykologi som begrep og fenomen. Ved å redusere den psykologiske subjektiviteten til bestemte sosialt og empirisk definerte tilstander som enten virker undertrykkende eller frigjørende, elimineres i realiteten psykologien som egen autonom gjenstand og hele spørsmålet om psykologiens status som Madsen er opptatt av faller vekk.

Både Madsens problemstilling og hans kritikk oppheves på grunn av hans manglende evne til å differensiere logisk mellom psykologi og samfunn i seg selv, idet han i utgangspunktet tvinges til å framstå som sosiolog og en slags politisk emissær i stedet for psykolog.